

*Циктіч В. М.,
здобувач кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО СУДДІ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена міжнародним стандартам забезпечення прав людини у сфері кримінального судочинства, які підлягають застосуванню при здійсненні функції судового контролю. Такими стандартами виступають загальні принципи, які безпосередньо визначені міжнародними актами, у тому числі Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, та напрацьовані на їх основі уповноваженими органами, зокрема рішеннями Європейського суду з прав людини, практичні рекомендації щодо їх застосування. У світлі таких стандартів судовий контроль виступає неодмінною процесуальною гарантією забезпечення на досудовій стадії кримінального провадження прав, свобод та інтересів осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Здійснюється аналіз ст. 5 Конвенції, яка передбачає право на свободу та особисту недоторканність.

Ключові слова: *слідчий суддя, судовий контроль, права людини, європейські стандарти, кримінальне провадження.*

Стаття посвящена международным стандартам обеспечения прав человека в сфере уголовного процесса, которые подлежат применению при осуществлении функции судебного контроля. Такими стандартами являются общие принципы и практика их обеспечения, установленные Конвенцией по защите прав человека и основных свобод 1950 года, а также принятыми на ее основе решениями Европейского Суда по правам человека. В свете таких стандартов судебный контроль является обязательной процессуальной гарантией обеспечения на досудебных стадиях уголовного производства прав, свобод и интересов лиц, которые подозреваются или обвиняются в совершении уголовного правонарушения. Анализируется ст. 5 Конвенция, которая предусматривает право на свободу и личную неприкосновенность.

Ключевые слова: *следственный судья, судебный контроль, права человека, европейские стандарты, уголовное производство.*

Українське суспільство глибоко занепокоєне загостренням останнім часом проблеми порушення державою в особі її правоохоронних органів прав і свобод людини і громадянина. Ця проблема особливо актуальна на досудових стадіях кримінального процесу. Так, за 2014 рік до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло від громадян 35 125 повідомлень про порушення прав і свобод, з яких 5 831 стосувалося порушень особистих прав (на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканість, недоторканність житла та ін.). Найбільша кількість скарг пов'язана із роботою судів, органів внутрішніх справ і прокуратури [1, с. 552].

Ступінь забезпечення прав і свобод людини, як справедливо зауважив В.С. Венедіктов, є важливим показником досягнутого суспільством і державою рівня цивілізованості [2, с. 38]. Тож наведений стан справ у сфері дотримання прав людини в Україні не відповідає взятим державою міжнародно-правовим зобов'язанням та є несумісним із належним рівнем правового розвитку. Вочевидь саме тому у Національній стратегії у сфері прав людини вкотре проголошено пріоритетною діяльність держави щодо забезпечення прав і свобод людини, визнано порушення прав на свободу та особисту недоторканність, взято зобов'язання здійснювати удосконалення системи захисту прав і свобод людини з урахуванням напрацьованих та апробованих міжнародною спільнотою засад і принципів, вироблених ООН, Радою Європи, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі, іншими міжнародними організаціями, а також практикою Європейського суду з прав людини [3].

Національна стратегія у сфері прав людини передбачає створення ефективної системи захисту права на свободу та особисту недоторканність, наслідком вжитих заходів має стати приведення у відповідність із міжнародними стандартами процедури затримання і три-

мання особи під вартою; посилення ефективності судового контролю за підставами позбавлення свободи; установлення рівня захисту прав особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, не нижчого, ніж передбачено у кримінальному процесуальному законодавстві.

На переконання автора, існуюча в Україні система правосуддя, чинне законодавство здатні забезпечити досягнення задекларованої мети. Необхідною умовою цього є послідовне використання у правозастосовній діяльності рішень Європейського суду з прав людини, як джерела права.

Серед національних механізмів правової охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів громадян окреме місце займає кримінально-процесуальний інститут судового контролю. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі – КПК України) функціонування цього інституту через процесуальну діяльність слідчого судді покликане забезпечити дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Проблематика судового контролю у кримінальному процесі цікавила і дотепер становить науковий інтерес для багатьох учених. Значний внесок у розробку цих проблем зробили Є.В. Большаков, С.Г. Герасименко, Т.Г. Ільєва, Д.П. Кисленко, Л.М. Кирій, В.Г. Клочков, В.В. Косов, В.В. Ринда, С.О. Пшенічко, Ю.В. Скрипіна, О.А. Струць, Л.П. Сушко, Р.Г. Тракало, А.Р. Туманянц, В.І. Чорнобук, М.Г. Шавкун та інші вітчизняні науковці. Втім особливе значення, яке надається сьогодні захисту та охороні прав і свобод людини в Україні, зумовлюють постійний моніторинг європейських вимог у сфері прав людини та аналіз практики їх застосування у кримінальному провадженні, у тому числі у діяльності слідчого судді. Тож продовження дослідження проблем судового контролю в Україні залишаються актуальним.

Метою статті є аналіз міжнародних, у тому числі європейських стандартів дотримання прав людини, які підлягають застосуванню слідчим суддею на стадії досудового розслідування. Виявити проблеми, що мають місце у забезпеченні практичної реалізації вказаних стандартів, запропонувати шляхи їх розв'язання.

Відповідно до КПК України слідчий суддя уповноважений здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні шляхом ухвалення рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволів на проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, а також розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора під час досудового розслідування. Проте, зважаючи на допустимий обсяг статті, зупинимося лише на аналізі тих міжнародних стандартів, які стосуються найбільш гострої проблеми кримінального процесу – дотримання прав, свобод та інтересів осіб під час їх затримання і тримання під вартою, як заходів забезпечення кримінального провадження.

Сучасне міжнародне право у галузі прав людини включає універсальні стандарти у цій сфері, розроблені в межах ООН, а також регіональні стандарти прав людини, сформовані іншими міжнародними організаціями. Серед останніх для України першочергове значення мають європейські стандарти прав людини, вироблені Радою Європи [4, с. 299].

У кримінальному процесі, зауважує Д. В. Сімонович, європейські стандарти забезпечення прав людини виконують функції виявлення та усунення прогалин і колізій кримінально-процесуального законодавства у частині забезпечення прав людини; орієнтування при формуванні кримінально-процесуального законодавства; встановлення меж примусового втручання державних органів у права людини у ході кримінального провадження; відновлення порушених прав людини у сфері кримінального су-

дочинства; забезпечення поваги державних органів до прав людини; встановлення меж гарантування конвенційних прав людини; контролю за забезпеченням органами кримінального судочинства конвенційних прав людини. Такі стандарти відображають загальні принципи і практику їх забезпечення, встановлені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і протоколами Ради Європи до неї, а також ухваленими на її основі рішеннями Європейського суду з прав людини (судові прецеденти) і які є обов'язковими для національних компетентних органів під час кримінального судочинства [5, с. 8]. Тож саме норми Конвенції 1950 року, як такі, що тривалий час ефективно реалізуються у правозастосовній діяльності, практика їх використання Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) у кримінальному процесі виступають для України основними правовими стандартами дотримання прав і свобод людини під час кримінального провадження.

У контексті даної статті стрижневими конвенційними нормами, що підлягають застосуванню у діяльності слідчого судді, виступають положення ст. 5 Конвенції щодо права особи на свободу та особисту недоторканність. Слід зауважити, що положення даної норми закріплені статтею 29 Конституції України, яка забороняє арешт або тримання під вартою в інший спосіб, ніж за вмотивованим рішенням суду і на підставах та в порядку, встановлених законом.

Також дана вимога конкретизована у статті 12 КПК України, згідно з якою під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК.

Згідно з підпунктом (с) пункту 1 статті 5 Конвенції: «...Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких ви-

падків і відповідно до процедури, встановленої законом», зокрема коли йдеться про: «законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення...» [6]. Як зазначив експерт Ради Європи Джеремі Макбрайд, право на свободу та особисту недоторканість за статтею 5 встановлює тверду презумпцію на користь того, щоб підозрювані у скоєнні злочинів залишались на волі, і це накладає важливі зобов'язання, коли йдеться про затримання та арешт таких осіб, застосування та тривалість попереднього ув'язнення. Обов'язковою вимогою при цьому є необхідність обґрунтованої підозри, але сама по собі остання не є достатньою вимогою, адже Європейський суд особливо занепокоєний і зловживанням владними повноваженнями, і тим, щоб потреба в продовженні тримання під вартою була виправдана як прийнятними підставами, так і об'єктивним обґрунтуванням [7, с. 18–19]. Позбавлення ж волі у випадках ст. 5 Конвенції «має перебувати під незалежним судовим контролем і супроводжуватися відповідальністю влади за свої дії» [8].

Виходячи зі змісту ст. 5 Конвенції, стандартами дотримання прав і свобод людини під час обмеження їхніх прав на свободу та особисту недоторканність виступають: (а) законність позбавлення свободи, (б) обґрунтованість (наявність обґрунтованої підозри та ризиків неправомірної процесуальної поведінки), (в) поінформованість про підстави позбавлення свободи, (г) право на судовий розгляд в порядку контрольної функції суду, (ґ) право на відшкодування внаслідок незаконності позбавлення свободи.

Розглянемо окремі з них. Так, вимога законності позбавлення свободи, як її тлумачить міжнародний експерт з прав людини у кримінальному проце-

сі С. Трехсель, передбачає два аспекти: з одного боку, повинен існувати законодавчий текст, який дозволяє застосування даного способу позбавлення волі; а з іншого – для позбавлення волі повинні існувати відповідні процесуальні гарантії [9, с. 121–122]

ЄСПЛ у п. 84 свого рішення від 24.06.2010 у справі «Олексій Михайлович Захаркін проти України» зазначив, що «законний» та «відповідно до процедури, встановленої законом» у п. 1 ст. 5 Конвенції відсилають до національного законодавства та встановлюють зобов'язання забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм. Однак «законність» тримання під вартою за національним законом не завжди є вирішальним чинником, оскільки тримання під вартою має відповідати меті, визначеній п. 1 ст. 5 Конвенції, яка полягає у недопущенні свавільного позбавлення свободи [10].

Аналіз підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції дозволяє стверджувати, що арешт або затримання особи вважаються законними лише у разі (а) наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, що тягне необхідність допровадити дану особу до компетентного судового органу, та застосовується з метою: (б) запобігти вчиненню нею правопорушення, коли є достатні підстави вважати, що таке правопорушення даною особою готується, або (в) завадити втечі особи після його вчинення.

Пункт 1 статті 5 Конвенції гарантує кожному право на свободу та особисту недоторканість за винятком шести випадків, визначених у решті положень цього пункту, в яких наведений вичерпний перелік обставин, коли це загальне правило не застосовується. Отже «Висока Договірна Сторона не має права запроваджувати додаткові категорії підстав, на яких можна б було здійснювати арешт або затримання осіб, і повинна діяти в рамках, визначених Конвенцією» [11, с. 36].

Як відмічає Донна Гом'єн, «основний атрибут поняття “законності”

за статтею 5 – це гарантія того, що особу не можна позбавити її свободи без відповідних підстав чи у свавільний спосіб (“N.C. проти Італії” (2002 р.), “Вінтерверп проти Нідерландів” (1979 р.)). Поняття “законності” набуває в практиці Суду автономного тлумачення; при цьому чинний національний закон ураховується лише як вихідний пункт, текст та/або застосування якого Суд перевіряє у світлі більш широких критеріїв “законності”, вже напрацьованих конвенційною практикою. Розвиваючи цей принцип у контексті статті 5, Суд дійшов висновку про наявність порушення..., коли національний закон і практика допускають чинність правових презумпцій стосовно того, що особа, обвинувачена у вчиненні тяжкого кримінального правопорушення, переховуватиметься від правосуддя, якщо її не буде взято під варту; коли закон передбачає обов’язкове тримання затриманого під вартою, якщо він вже має судимості за вчинення кримінальних правопорушень у минулому; або коли судовий орган, який визначаючи необхідність тримання під вартою і формулюючи відповідну ухвалу, посилається “заради форми” на таку підставу як “стан доказів” без її пояснення чи аргументації» [11, с. 38].

У рішенні від 03.07.2012 р. у справі «Луценко проти України» ЄСПЛ констатував, що метою затримання заявника було не допровадження його до судового органу в рамках тієї ж кримінальної справи, а здійснене для забезпечення його присутності під час розгляду подання про зміну запобіжного заходу в іншому кримінальному провадженні. Тобто з іншою метою, ніж та, що передбачена п. 1 ст. 5 Конвенції, отже було свавільним [12].

З огляду на оцінку європейськими експертами поняття «законності» не виглядають бездоганними положення ч. 5 ст. 176 КПК, якими не допускається застосування альтернативних запобіжних заходів, крім тримання під вартою, до підозрюваних за статтями 109–114¹, 258–258⁵, 260, 261 КК України. Як вбача-

ється з категорії вказаних злочинів, підставою для застосування найсуворішого запобіжного заходу є їх висока суспільна небезпека. Разом з тим, не ставлячи під сумнів тяжкість вказаних злочинів, варто звернути увагу, що закон сформулював «правову презумпцію» наявності ризиків неправомірної процесуальної поведінки кожного, кому висунута підозра за вказаними статтями, виключивши усяку можливість оцінювати інші фактори. Така презумпція безпідставно звільняє слідчого суддю від виконання покладеного на нього статтею 178 КПК обов’язку при вирішенні питання застосування запобіжного заходу, крім ризиків неправомірної процесуальної поведінки, враховувати цілу низку інших важливих обставин кримінального провадження.

На нашу думку, ч. 5 ст. 176 КПК потребує приведення її у відповідність як з Конвенцією, так і з іншими положеннями КПК.

Обов’язковою умовою законного позбавлення свободи за ст. 5 Конвенції є наявність обґрунтованої підозри та ризиків неправомірної процесуальної поведінки підозрюваного. Це положення втілене у ч. 2. ст. 177 КПК, яка передбачає, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді вважати, що підозрюваний може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті [13].

ЄСПЛ створив низку судових прецедентів, у яких надав тлумачення зазначеної вимоги. Зокрема, у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v United Kingdom, 12244/86; 12245/86; 12393/86, 30.08.1990) ЄСПЛ роз’яснив, що: «...наявність “обґрунтованої підозри” передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об’єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла таки вчинити злочин, однак те, що можна вважати “об-

грунтованим», залежить від усіх обставин...» [7, с. 56]

У справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» (Murray v United Kingdom, 14310/88; 28.10.1994) ЄСПЛ зазначив – «...факти, які є причиною виникнення підозри не повинні бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування обвинувального вироку чи й просто висунення обвинувачення, черга якого надходить на наступній стадії процесу кримінального розслідування» [7, с. 55].

Показовим у цьому контексті є рішення у справі «N С проти Італії» (N С v Itali, 24952/94; 11.01.2001), де Суд не взяв до уваги посилання заявника про можливість спростувати його винуватість у разі більш ретельного вивчення матеріалів справи на момент видання ордеру на його арешт. Суд зазначив, що елементи, про які органам було відомо під час видання ордеру, давали достатньо обґрунтовані підстави вважати, що заявник вчинив злочин [7, с. 91].

Практика ЄСПЛ щодо застосування наведеної вимоги торкнулася і України. Зокрема, у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (№ 42310/04; 21.04.2011) ЄСПЛ повторив свої попередні висновки про те, що підозра має базуватись на обґрунтованих підставах і це є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою [14].

У той же час у справі «Влох проти Польщі» (Wloch v Poland, 27785/95; 19.10.2000) ЄСПЛ визначив, що «... наявність “обґрунтованої підозри”... вимагає, щоб покладені в основу факти було можна обґрунтовано вважати за такі, що вписуються до диспозиції однієї зі статей, які характеризують у Кримінальному кодексі кримінальну поведінку. Отже, “обґрунтованої підозри” безперечно не може бути, якщо дії або факти, які ставлять за провинку утримуваній під вартою особі, не містили складу злочину на той час, коли вони сталися...» [7, с. 58].

Таким чином, оцінка слідчим суддею обґрунтованості висунутої особі підозри

має спрямовуватись на з'ясування, чи утворюють ці діяння склад інкримінованого підозрюваному кримінального правопорушення. Негативна відповідь унеможливує застосування будь-якого запобіжного заходу.

Іншою обов'язковою підставою для застосування запобіжного заходу є наявність ризиків неправомірної процесуальної поведінки, перелік яких дається у ч. 1 ст. 177 КПК України. Згідно з практикою національних судів ризиком визнається наявність факторів або обставин, які дають підстави вважати, що неправомірна поведінка підозрюваного може мати місце з високим ступенем ймовірності. Отже, слідчий суддя має оцінити достатність фактичних даних, їх коректне тлумачення стороною обвинувачення на користь того, що вірогідність такої поведінки особи є настільки значною, що унеможливує застосування менш суворого, ніж запропоновано ініціатором клопотання, запобіжного заходу.

Нерідко аргументи слідчих та прокурорів щодо ризиків неправомірної процесуальної поведінки підозрюваних ґрунтуються на припущеннях, довільній інтерпретації стороною обвинувачення певних обставин кримінального правопорушення, не підтверджених матеріалами досудового розслідування даних щодо окремих рис характеру підозрюваних, їх способу життя.

У практиці ЄСПЛ названі ризики дістали наступного тлумачення. Зокрема, ризик втечі особи після вчинення злочину у справі «В. проти Швейцарії» (W v Switzerland, 14379/88; 26.01.1993) ЄСПЛ вказав, що небезпеку переховування від правосуддя не можна виміряти тільки залежно від суворості можливого покарання; її треба визначати з врахуванням низки інших факторів, які можуть або підтвердити наявність небезпеки переховування від правосуддя, або зробити її настільки незначною, що вона не може слугувати виправданням для тримання під вартою. «При цьому треба враховувати характер обвинуваченого, його моральні

якості, його кошти, зв'язки із державою, у якій його переслідували за законом, і його міжнародні контакти...» [7, с. 91]

Вирішуючи справу «Пунцельт проти Чехії» (Punzelt v Czech Republic, 31315/96; 25.04.2000), ЄСПЛ зазначив, що небезпека переховування заявника від правосуддя підтверджувалась даними про його ухилення від кримінального процесу в Німеччині, наявністю численних ділових зв'язків за кордоном, загрозою суворого покарання [7, с. 93].

На думку ЄСПЛ, «...поведінка співобвинуваченого не може бути вирішальним фактором для оцінки ризику переховування від правосуддя...Така оцінка має базуватися на особистих обставинах ув'язненої особи (справа «Мамедова проти Росії»)» (Mamedova v Russia), 7064/05; 01.06.2006) [7, с. 93].

У той же час, урахування слідчим суддею характеристик підозрюваного можливе за умови наявності необхідних даних у матеріалах клопотання, що покладає на слідчого та/або прокурора обов'язок вже на початковому етапі досудового розслідування забезпечити їх здобуття.

Нерідко, доводячи ризик перешкодження кримінальному провадженню, сторона обвинувачення посилається на те, що досліджені не всі докази, їх певна частина не перебуває під контролем слідчого, що може призвести до їх знищення або спотворення. Дана обставина на початку розслідування може бути врахована як така, що свідчить про ймовірність перешкодження слідству у такий спосіб. Однак у подальшому цей ризик суттєво зменшується або ж взагалі зникає як наслідок проведеного розслідування.

У справі «Клоот проти Бельгії» («Clooth v Belgigue», 12718/87; 27.11.1991) Суд вказав, що справа була складною і потребувала ретельного розслідування. Своєю поведінкою п. Клоот серйозно його заплутав та затягнув. Тому рішення тримати його в ув'язненні, щоб не дати йому можливості ще більше зашкодити інтересам

розслідування, видається виправданим, при наймі на його початку. Але з часом інтереси розслідування перестали бути достатніми для виправдання подальшого ув'язнення заявника: як правило, згаданий ризик зменшується з плином часу, з проведенням розслідування, із записом свідчень і здійсненням необхідних перевірок [15, с. 39].

Інколи такий ризик обґрунтовується невизнанням підозрюваним своєї вини, небажанням останнього співпрацювати з органом досудового розслідування. З даного питання показовою є справа «Каучор проти Польщі» (Kauczor v Poland, 45219/06; 03.02.2009), у рішенні по якій ЄСПЛ вказав, що органи влади, ухвалюючи рішення про продовження строку попереднього ув'язнення заявника, недостатньо обґрунтували наявність небезпеки фальсифікації доказів з його боку. При цьому уряд спирався на припущення, ніби заявник перешкоджатиме провадженню у справі та фальсифікуватиме докази тому, що він не визнав себе винним в інкримінованих злочинах. Оскільки національні суди зробили висновки на користь супротивної сторони на підставі цього ж факту, ЄСПЛ вважав, що їхнє мотивування виявило очевидну зневагу до принципу презумпції невинуватості й за жодної обставини не може слугувати за правомірну підставу для позбавлення заявника волі [7, с. 98].

Щодо безпеки вчинення нових злочинів ЄСПЛ у справі «Мюллер проти Франції» (Muller v France, 21802/93; 17.03.1997) Суд зазначив, що «посилання на минуле особи не може бути достатнім для обґрунтування відмови у звільненні...» [7, с. 101].

Заарештована за підозрою у вчиненні злочину особа, зазначає С. Трехсель, є особливо незахищеною, а відтак повинна у найкоротший строк опинитися під захистом судової влади [9, с. 127] Тож згідно з положеннями пунктів 3 і 4 ст. 5 Конвенції позбавлення свободи, яке здійснюється на підставі підпункту (с) пункту 1 цієї статті, повинне пере-

бувати під судовим контролем. Так, п. 3 закріплює: «Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту “с” пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з’явитися на судові засідання. А відповідно до ч. 4 кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним» [6].

Як зазначено в рішенні ЄСПЛ «Т.В. проти Мальти» (T W v Malta, 25644/94 [GC], 25.04.1999), «сене гарантії, передбаченої пунктом 3 статті 5 – оборонити особу від довільного позбавлення волі, забезпечивши обов’язковість незалежного судового нагляду за актами позбавлення волі...» [7, с. 79].

У справі «Де Йонг, Балъет і Ван Ден Брінк проти Нідерландів» (De Jong, Baljet and Van Den Brink v Netherlands, 8805/79, 8806/79 і 9242/81; 22.05.1984) ЄСПЛ зауважив, що «формулювання пункту 3 ... (“має негайно постати перед”), якщо його тлумачити з огляду на його предмет і призначення, виявляє невіддільну від нього “процесуальну вимогу”: “суддя” або судова “посадова особа” повинні насправді заслухати затриману особу і ухвалити на-

лежне рішення...» [7, с. 78]. А у раніше наведеній справі «Мамедова проти Росії» ЄСПЛ зауважив, що «...пункт 3 статті 5 зобов’язує “посадову особу” особисто заслухати обвинуваченого, перевірити всі факти, що свідчать проти досудового ув’язнення, і викласти в рішенні про тримання під вартою факти, якими воно обґрунтовується...» [7, с. 78].

Отже, європейська правова система захисту прав людини надає великого значення контрольним механізмам їх забезпечення та належної реалізації у сфері кримінального процесу. Доступ зацікавлених осіб до судових механізмів правового захисту – лейтмотив Конвенції та рішень ЄСПЛ. Тож у світлі європейських стандартів судовий контроль виступає неодмінною процесуальною гарантією забезпечення на досудових стадіях кримінального провадження прав, свобод та інтересів осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, і, насамперед, права на свободу та особисту недоторканість. Норми Конвенції та рішення ЄСПЛ мають якнайшвидше стати основою сучасної вітчизняної судової практики. Їх урахування в діяльності слідчого судді – його прямий обов’язок, що визначений Конституцією України, КПК України та Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Здійснення такого контролю з урахуванням «живої» європейської практики сприятиме розвитку України як правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ombudsman.gov.ua/files/alena/Доповідь_2015_10b.pdf.
2. Венедіктов В. С. Захист прав людини – європейський вимір України / В. С. Венедіктов // Європейські стандарти захисту прав та свобод людини у кримінальному судочинстві: матеріали наук. – пр. акт. конф. 13 грудня 2013 року. – Х.: Право, 2013. – 144 с.
3. Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015 / Урядовий кур’єр. – С. 15.
4. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. заклад. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. – Х.: Право, 2014. – 368 с.
5. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: автореф. ... на здобут. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Д. В. Сімонович. – Харків, 2011–20 с.

6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р.: [Електронний ресурс]: режим доступу: <http://www.conventions.coe.int/treaty/rus/treaties/html/005.htm>.
7. *Макбрайд Дж.* Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Дж. Макбрайд. – К.: «К.І.С.», 2010. – 576 с.
8. Judgment of ECHR (Case of Kurt v. Turkey) 15/1997/799/1002, 25 May 1998: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng{001-58198>.
9. *Трехсель С.* Стаття 5 Європейської конвенції з прав людини / Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / С. Трехсель; За ред. О. Л. Жуковської. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Олексій Михайлович Захаркін проти України»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show//974_817.
11. *Гом'єн Д.* Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Д. Гом'єн; пер. з англ. С. Ткачука. – Київ: Фенікс, 2006. – 191 с.
12. Рішення ЄСПЛ у справі «Луценко проти України»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_852.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № м4651-VI // Голос України від 19.05.2012 р. – № 90–91.
14. Рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.
15. *Фулей Т. І.* Затримання та взяття під варту: особливості застосування / Т. І. Фулей, М. В. Сіроткіна. – Київ: Адеф-Україна, 2011. – 158 с.

Tsyktich V. Activity of inquisitorial judge according to the international standards of providing of human rights during a criminal production.

A crisis in the field of observance of human rights in Ukraine does not answer the international law obligation taken the state and is incompatible with the proper level of legal development. National strategy in the field of human rights foresees creation of the effective system of defense of right on freedom and bodily security. Bringing to conformity of procedure of detention and holding of person under a guard with international standards, strengthening of efficiency of judicial control must become investigation of it after the grounds of imprisonment; establishment of level of defense of rights for personality, detained for a feasance administrative offence, more not low, than it is foreseen in criminal judicial.

Consequently the article is sanctified to International by the standards of providing of human rights in the field of criminal procedure, that is subject to application during realization of function of judicial control. Such standards are general principles and practice their providing set by Convention on the protection of human rights and basic freedoms 1950 year, and also made decision on her basis European Court on Human Rights. In the light of such standards judicial control is the obligatory judicial guarantee of providing on the pre-trial stages of criminal production of rights, freedoms and interests of persons that is suspected or accused of feasance of criminal offence. Author analyzed the Article 5 Convention that envisages a right on freedom and bodily security. During the limit of right on freedom and bodily security come forward the standards of observance of rights and freedoms of man: legality of imprisonment; validity (presence of the grounded suspicion and risks of illegal judicial conduct); knowledge is about the grounds of imprisonment; a right is on a judicial trial in order of control function of court; a right is on a compensation as a result of unlegality of imprisonment. In particular, a concept to «legality» acquires in practice the European Court of Human Rights. A national law in force is taken into account only as a starting point, text and/or application of which Court checks up in the light of more wide criteria of «legality», already produced practice of application of Convention. Estimation must head the investigation judge of validity of the suspicion pulled out a person for finding out, whether form these acts composition charged to suspected criminal offence. A negative answer does impossible application of any measure of suppression.

Keywords: *inquisitorial judge, judicial control, human rights, European standards, criminal production.*

Стаття надійшла до редакції журналу 05.11.2015 р.